

tördeleő nőket, az 1914 júliusáról készült képek, rajzok s leírások ez elengedhetetlen „kellékeit“ azonban nem láttam. Különböben is, feltűnően kevés volt a kíséő.

*

Akarták-e a franciák a háborút? Nem tudom. Ezekben a napokban még nem sokat ismertem közülük. A Boulevard St. Michael-en a Dupontban három pincér lelkesedett érte, kettő a mindenáron való megegyezés híve volt. A szállodásom pedig kijelentette: „Barbárság volna Franciaországot háborúba vinni egy oly ország ügye miatt, amelynek még a nevét sem tudjuk kimondani.“

— De hiszen nemcsak annak az egy országnak az ügyéről van szó.

— Ezt lehet, hogy Ön tudja, de a bevonultak jelentős része nem így vélekedik — felelte indulatosan.

Azután jött München, s a megegyezés. Ezen az estén a Dupontban egy pacifista hajlandóságu pincér lelkenedezve mondta egy francia diáknak:

— Béke van, Uram!

A diák legyintett, de nem felelt.

Másnap korán reggel a Luxembourg kertben jártam. Mintha a világban mi sem történt volna, öreg urak ugráltak a gyepen és criquettet játszottak.

A RASZIZMUS IDEOLÓGIAI SZEREPEI

Irta: FÖLDES FERENC

1.

Ugyanazon elmélet különböző szerepet tölthet be a társadalomban. Ez a szerep mindig a társadalmi fejlődés fokától függ. Ez az összefüggés annál közvetlenebb, világosabb, mennél közelebb áll az elmélet a társadalom létproblémájához, a gazdasági problémához.

A raszista eszme kiindulópontja föltétlenül *Gobineau*. Vannak ugyan előtte is, főként Németországban, próbálkozások, raszista szempontból eredő megkülönböztetések, mint *Jahn* „Deutsches Volkstum“-jának „szent faja“ (1809) vagy *Frederic List* gondolatai a latin, szláv és germán fajról, de mindezek csupán kezdeményezések *Gobineau* széles koncepciójához képest.

Nézzük át egy pillanatra az 1848-as Franciaországot, mert ez az a kor, melyben *Gobineau* aktív politikai szerepet tölt be és ez az a kor, melyben alapvető raszista munkáját az „*Essai sur l'inégalité des races humaines*“-t írja.

Az 1848-as párizsi forradalom a polgárság teljes uralomrakerülési törekvésének második szakasza. Ezt a szakaszt már a munkásság erőteljes jelentkezése jellemzi. A köztársasági párt ideiglenes kormánylistájával szemben, — melynek összeállítása egyrészt a francia polgárságot és Európát akarta megnyugtatni (*Lamartine*), másrészt a munkásság leszerelését akarta a tömegek előtt rokonszenves egyéniségekkel (*Arago*, *Ledru-Rollin*) elérni, — a „társadalmi“ forradalmárok a *Reform* szerkesztőségében ellenlistát állítanak fel, melyben a forradalmi lapok szerkesztői

kívül (Louis Blanc, Marrast, stb.), helyet kap — először a történelemben — egy egyszerű munkás, *Albert*. A polgárságban nem csekély ijedelmet kelt az újítás és nem merve visszautasítani e listát, az ideiglenes kormány ügyesen áthidalja a veszélyt: Louis Blanc, Albert és társai „titkárok”-ká lesznek Lamartinék mellett. A munkásság fel van fegyverezve, a köztársasági polgárság ígéretet és engedményeket („droit au travail”, az adótörlesztések ígérete, nemzeti műhelyek felállítására munkanélküliek részére, külön munkássággal foglalkozó bizottság, széleskörű választójog, stb.) tesz a tömeg megnyerése céljából. Az első komolyabb megmozdulásra azonban (a nemzeti műhelyek bezárása utáni lázadás) Cavaignac tábornok ostromállapotával felel a polgárság. Ezzel a visszahatás már meg is kezdődött. A hatalom először a parlamentáris orléánisták, majd onnan, Louis Bonaparte államcsinján keresztül, a monarchikus elemek kezébe kerül vissza.

A parlamentáris orléánisták külügyminisztere *de Toqueville* és *Toqueville* titkára, majd kabinetfőnöke, *Gobineau* gróf. Ha *Toqueville* parlamentáris orléánista is (legalább kezdetben), *Gobineau* távolról sem parlamentáris és levelezésükből kiviláglik a köztük lévő ellentét. Az áldemokratikus miniszterek mellett *Gobineau* képviseli a további, a teljes regressziót.

Noha az 1848-as forradalom újabb monarchista uralomba fulladt, kiderült, hogy a demokratikus hullám most már egész széles és már az öntudat bizonyos fokát elérő tömegekre talált, és csupán a vékony monarchikus és katolikus kisebbség uralkodásban való jártassága ideiglenes győzelmi oka. Tehát a széleskörű demokratizálódás és a tömegek emelkedése az öntudat felé, míg az arisztokrata eszmék csupán gyenge kisebbségben találnak talajra. *Gobineau* kabinetfőnök semmilyen illúziót sem táplál a kisebbség tartós uralmát illetőleg. Ha az átlagpolgárnak nem is, de a hivatalban lévő külügyminisztériumi kabinetfőnöknek igen könnyen lehetett és föltétlenül volt is tudomása az Európában ebben az időben lejátszódó eseményekről. Ezek az események, a törvényszerűségek felismerésére hajlamos agyban, a franciaországi eseményekkel való azonosítást mutatták. A történelmi tények mellett döntő hatású szellemi eredménye ez éveknek a munkásosztály társadalmi és történelmi szerepének első elméleti kifejezése: a *Kiáltvány* (1848.)

Mindez, röviden, összetevője annak az alapnak, amelyből *Gobineau* gondolkodása kiindul.

A *Gobineau*-féle fajelmélet harcra kel — az arisztokrata eszmék védelmében — a demokráciával. Ha u. i. a *vért* tesszük a társadalmi fejlődés, a civilizáció és a kultúra alapjává, ha a vér az a tényező, amelyre mindent visszavezethetünk, szinte varázsütésre megváltozik az 1848-as világkép értelmezése. Az arisztokrácia nem „osztály”, hanem „faj”, mely a vérgén felsőbbrendű és uralomra termett. „A zsarnokság elleni állásfoglalástól a felsőbbrendűség természetes okainak tagadásához érkeztünk. Nemcsak fajta! annak, de kihasználónak jelentjük ki s tagadjuk — igen helytelenül — hogy bizonyos tulajdonságok szükségszerűen és végzetesen bizonyos meghatározott leszármazottak kizárólagos öröksége lesznek.”¹ A

1. *Gobineau*: *Essai sur l'inégalité des races humaines*, — *Firmin-Didot*, Paris 1853—1855, I. 35. old.

történelem folyamán a hatalom Franciaországban — mondja Gobineau — egyik faj kezéből a másikba ment át. VIII. Károly például a „gall-római“ Középfraanciaországot segítette uralomra, IV. Henrik és aquitániai követői „kevésbé voltak kelták és inkább románok“, Északfranciaországgal a germán vér uralkodik. A francia nemesség gyökeresen elűt vérségi szempontból (és ez az egyetlen lényeges szempont) a francia parasztságtól (Georges Dandin, Georges Dandin!!!) és ezt Gobineau hosszan ecseteli. A parasztság egységes faj, arra való ugyan, hogy szolgálja az arisztokráciát, a faji egység, mi nagy erény Gobineau szempontjából, nem tagadható meg tőle. Annál inkább megtagadható a nagyvárosok lakosságától, vagyis a polgárságtól és munkásságtól, amit Gobineau egy kalap alá vesz ilyen szempontból. Az még nem lett volna baj, hogy egyik faj a másik kezéből kiragadta a hatalmat Franciaországban, a baj ott kezdődött, hogy a fajok keveredtek. Minél jobban keveredtek a fajok, annál inkább súlyosbodott a baj, annál inkább erősödött a dekadencia. A demokrácia „est issue de l'excès de mélanges“. A keveredés túlzott foka = demokrácia. Természetesen Párizs az, ahol ez legjobban észlelhető. „Párizsnak, melynek lakossága valóban a legkülönbözőbb etnikai fajok összesége, nincs oka megérteni, szeretni vagy tisztelni semmilyen hagyományt, semmilyen különleges törekvést s ez a nagy főváros, ez a bábeltorony szakítva a multtal, legyen az Flandriá-e, Poitou-é vagy Languedoc-é, az ősi szokásoktól legidegenebb tanok sorozatos kísérleteibe vonszolja Franciaországot“² (Nem szabad elfelejtenünk, hogy az 1848-as forradalom kezdetben tisztán Párizsra szorítkozott). A fajkeveredés következménye az „elit“ nivócsökkenése, azaz a nagytömegek felemelkedése, amely egyenlő a dekadenciával, a civilizáció és kultúra csökkenésével. Van erre kiút? Nincs, — mondja Gobineau. Az emberiség ki fog halni! Gobineau pesszimizmusa, melyet Toquevilleel folytatott levelezésében szenvedélyesen véd, egyenes következménye saját-értelmezésű világképének. Gobineau világosan látja, hogy az arisztokrácia (vérségi alapja van!) uralma nem tartható fenn. Annak, aki benn élt III. Napoleon monarchikus államgépezetében (élete végéig diplomata maradt), nem lehetett kétsége afelől, hogy ennek a vékony kisebbségnek az uralma nem tartható fenn. Nincs gazdasági alapja. Mivel számára a tiszta fajok keveredése, vagyis az arisztokrácia kipusztulása dekadenciát jelent, — általános dekadenciát — ez a dekadencia végső fokon egyenlő a halállal.

Ez a Gobineau fajelméletének alapja és egy országra viszonyított képe; egyetemleges fajelmélete nem más, mint ennek a belső képnek a kivetítése a világra.

Három főfaj van: fekete, sárga és fehér. A fekete érzelmi beállítottsága, a szív embere; a sárga a gyomoré, materialista, egyik napról a másikra él, nincsenek különösebb vágyai (!) (általában mintha valamely országon belül a paraszt leírását hallanók) és végül a fehér, amely felsőbbrendű. Ennek három alfaja van: chamita, semita és árja. Az első többé-kevésbé kiveszett. A semita alacsonyrendű, az árja a tökéletesség. (Ilyen „tökéletességen“ belül, hogyan fér meg olyan alacsonyrendű tiszta faj, mint a parasztság, erre nehéz választ kapni Gobineautól. — De ez csupán egyik szeme a belső ellentmondások sorozatának, ami minden tu-

² Gobineau idézett munkája, I. 41. old.

dománytalan elmélet elmaradhatatlan betegsége.) Ugyanugy, mint a belső képben, a világképben is a dekadencia oka a fajok keveredése, az arisztokráciák fokozatos eltűnése, a világ demokratizálódása. És erre nincs orvososság. A civilizáció el fog pusztulni...

(Itt-ott felcsillan Gobineauban egy-egy reménysugár, például mikor azt véli észrevenni, hogy az amerikai polgárok „nemességre vágnak“, aminek ilyenek a jelei, mint pl. egy amerikai fűszeres úgy hirdeti magát, hogy „...fűszerkereskedő, uriember...“ De mivel ily reménysugár kevés akad a világon Gobineau pesszimizmusa lényegében nem változik.)

Az árják közül a legszebb jelzőket a germánok kapják Gobineautól, ami egyik magyarázata későbbi németországi sikerének.

A gobineauai fajelméletet úgy tekintjük Franciaországban, mint a feudális kor eszméinek utolsó, egységes elméleti visszahatását a polgári gondolkodás eszméivel szemben. S éppen, mert utolsó visszahatás, mely szerzőjében többé-kevésbé tudatos, pesszimista színezetű. Mintegy elméleti bosszúja egy letűnő eszmének: meghalunk, igen, de ti dekadenciába estek, ami után nem jöhet már csak a halál, tehát végeredményben velünk haltok ti is...

Ugyanez az ideológiai szerep magyarázza meg az elmélet teljes sikertelenségét majdnem negyven éven keresztül. Ekkor is csupán Németországban vált ismertté.

2.

Egészen más az ideológiai szerepe a raszizmusnak a német polgárság fejlődési vonalában.

A XIX. század elején és közepén a német polgárság legfőbb fejlődési problémái: piacsteremtés, az egyes hercegségek közötti szabad kereskedelem, bármely hercegségben lévő nyersanyag és munkaerő szabad megvásárlása, — mind kivétel nélkül egy ideológiai célban csúcsosodtak ki: a *nemzetté-alakulásban*. A nemzetté-alakulás első próbálkozása is természetesen gazdasági természetű: vámunió. A monarchikus és feudális keretben kinőnek a polgárság életformái, szükségletei, követeléseai. Az irányt, az iramot a polgárság diktálja már, célkitűzései jelentkeznek az ideológiákban, még a legtávolabbiakban is. Az arisztokrácia tétlenül nézi a fejlődést, s csak akkor lép föl erélyesen, mikor fegyverre kerül a sor, de aztán sem tud az áramlatnak ellentállni és így a feudális keretekbe fokozatosan belenő a polgárság, materiálisan és szellemileg egyaránt.

A nemzetté-alakulás ideológiai zászlóhordozói a pángermanizmus és a raszizmus.

A pángermanizmus kezdetben vallásos köntösben jelentkezik. Fr. Schlegelnél, Fichtenél és Hegelnél. Ebből a szempontból protestánsok (Jahn, Fichte, Hegel) és katolikusok (Schlegel) között nincs különbség. A tartalom egy: a németek hivatottak az igazi kereszténység megteremtésére. Richard Wagnernél is megtaláljuk később a vallásos színezetet, noha ő már Gobineau-tanítvány és szemében a raszizmus fontosabb. Fichte és Hegel filozófiailag is képviselik a pángermanizmust. Ilyen szempontból náluk már tisztul, kristályosodik a fogalom: a már majdnem tisztán politikai és a filozófiai megokolások csak alapul szolgálnak. (A német „organikus“ gondolkodás szembeállítva a latin „mechanikus“ gondolko-

dással Fichtenél; totális állam és német felvilágosult deszpotizmus az egész világ fölött Hegelnél.) Elsősorban fontos a német egység megteremtése, amely minden pángermanizmus kiindulópontja. Fichte „geschlossene Handelsstaat“-ja a napnál világosabban fejezi ki a német polgárság legfőbb közvetlen célját, a nemzetté alakulást. Attól kezdve, hogy pángermanizmus politikai céltudatossága kikristályosodott, ez marad a döntő tényező, s magva minden további eszmei fejlődésnek.

(Az ugyanekkor jelentkező romanticizmus és Sturm und Drang, mely Goethe klasszicizmusával és világhumanizmusával szemben a népi és nemzeti elemek uralomra törése az irodalomban, a nemzetté-alakulás nagy témájában az érzelmi variációkat játsza. Ez jelentkezik már Schillernél is, akinél ugyancsak megtaláljuk a pángermán ideológia csiréit.)

Igy a XIX. század nagy német történészei (Curtius, Mommsen, Treischke, Ranke, Droysen, stb.) e politikai pángermanizmus hatása alatt irnak és teremtik meg a történetírásban a nemzeti irányzatot. Ekkor már a pángermanizmus, a nemzetté-alakulás akarása, első nagy célját elérte: egységes nagy német nemzet születik meg végre 1871-ben. Az alap elérése és annak körülményei is rendkívüli módon fokozzák a pángermán eszme erejét. II. Vilmos uralma ehhez hatékonyon járul hozzá. Reimer 1905-ben megjelent „Ein pangermanisches Deutschland“ című műve már tartalmazza azokat a pángermán célkitűzéseket, melyek Hitler legújabb programjában szerepelnek.

Már a XIX. század közepe óta, de főként a század vége felé a pángermanizmus fokozatosan átszövődik raszizmussal. A raszizmus szállítja a tulságosan materialista és politikai pángermanizmushoz a nélkülözhetetlen miszticizmust.

A kezdeti raszista próbálkozások is összeszövődnek a pángermanizmussal, vagy ha attól különállóak is, föltétlenül a nemzetté-alakulás ideológiájának támaszai.

A tulajdonképpeni raszizmus, vagyis a magának tudományos jelleget vindikáló raszizmus a XIX. század végén és a XX. század elején jelentkezik Németországban. Hirdetői elsősorban Gobineau tanítványai. Sok ujat a későbbi „önálló“ raszisták, Houston Steward Chamberlain és Hans F. K. Günther, sem hoztak (nem is igen lehetett) csupán erősebben kihangsúlyozták és variálták azokat a vonásokat, melyeket Gobineau német tanítványai mesterüktől átvettek.

Ezek a tanítványok (Wilser, Woltmann, Driesmans) átvették Gobineautól mindazt, amit Gobineau statikus művének lehetne nevezni, vagyis a fajok megkülönböztetését, a vért, mint alaptényezőt, minden civilizáció és kultúra visszavezethetőségét erre az alaptényezőre, az árja faj magasabbrendűségét és mintegy nagyító alá tették mindazokat a germánokat dicsérő jelzőket, melyeket Gobineaunál megtalálhattak. Mellőzték a dinamikus vonásokat, vagyis a mű támadó jellegét és pesszimizmusát.

Ebből a raszista alaptól bontakozott ki a pángermanizmust misztikusan átfonó német raszizmus. Ez a miszticizmus egyuttal igazolása is a pángermanizmusnak, egyrészt a németek, másrészt a világ felé: a germánoknak joguk van terjeszkedni, uralkodni a világon, mert felsőbbrendűek. Az egyetlen tiszta árja faj, mely éppen ezért nagy misszióra hivatott.

Németországban a raszizmus a XIX. század végén és a XX. század

elején, egészen a háborúig, aktiv ideológiai tényezője egyrészt a polgárság kifejlődésének és uralomrakerülésének, másrészt ugyanezen polgárság hódító törekvéseinek, mely törekvések ebben az időben a pángermán eszmék köntösében jelentkeznek.

Egy és ugyanaz az elmélet, a társadalmi fejlődésnek, a civilizációnak és kulturának fajokra való visszavezetése, röviden a raszizmus, különböző társadalmi fejlődésbe helyezve, különböző ideológiai szerephez jut. Jelentkezésekor a franciaországi társadalmi viszonyok között jelenti az arisztokrácia utolsó elméleti reakcióját a kialakult polgári ideológiával szemben; ugyanezen elmélet a németországi társadalmi fejlődésben jelenti a kialakult polgárság nemzeté-alakulási ideológiájának támogatását a pángermán törekvések szorgalmazását és misztikus igazolását.

3.

Mindaz, ami a polgárság eszmeileg fejlődő és prosperáló-korszakában aktiv tényező volt és akciót jelentett, az ideológiai hanyatlás korszakában, különösen akkor, mikor uralmának fenntartására minden materiális és morális erőt, illetve erőszakot igénybe kell vennie, regressziót jelent. Így a raszizmus, mely a német polgárság ideológiájában a pángermanizmussal összefonódott dinamikus tényező volt, a fasizmussal elkorcsosul s antiszemitizmussá süllyed.

Igaz ugyan, hogy a régi raszizmusnak akadnak ebben a korban is összefoglalói, magyarázói (Rosenberg) sőt látszólagos ujtói (Günther nordizmusa), de mindez háttérbe szorul az antiszemitizmussal szemben, ugy gyakorlatilag, mint elméletileg.) (E háttérbe szorulást elősegítette újabban a japán és olasz barátság.)

Az antiszemitizmus bármely okát is nézzük: a zsidók bünbakként való beállítása a társadalmi bajokért, látszólagos támadás lehetősége a tőkés ellen („destruktív tőke“), új támadási alap a kommunista mozgalmakkal szemben (kommunista = zsidó), lehetőség olyan problémák levezetésére, melyeket az uralkodó osztály nem óhajt megoldani (földkérdés Magyarországon) egyszerű diverzió-lehetőség a tömeg figyelmének eltérítésére (olasz antiszemitizmus), zsarolási manőver, pénzforrás, stb. — az antiszemitizmus minden szempontból, mint *reakció* jelentkezik. (A reakciót itt, szűkebb értelmében, előbbi dinamikus akció-szerepéhez viszonyítva nézzük.)

A raszizmus ideológiai szerepe, ellentétben az előbb érintett szakaszbeli szerepével ebben a korszakban reakciós. Reakciós volt Gobineau elméletének eredeti szerepe is, de ott az arisztokrácia késői visszahatásáról volt szó a polgári ideológiával szemben, — tulkésői, tehát gyakorlatba át nem vihető — itt ellenben a nagytőkés réteg reakciójáról van szó a mélyrétegek ideológiájával szemben.

„A NEMZETISÉGI eszmének nem az a hibája, hogy jelentékenyen ápolja a múlt hagyományait, hogy egyesíteni akarja az egyfajtajukat, hogy a népek önrendelkezési jogáért küzd, hanem az, hogy a maga tudatosulását kulturális mozgalomnak tekinti, holott a kultura nemzetek felett álló hagyományok összesége“. (Ch. Dawson: Európa születése. 9. o.)